

Вплив екологічного чинника на психологічну діяльність українського етносу відзначається в дослідженнях О. Киричука, В. Павленко, І. Рибчина, С. Тагіна та ін. [5; 9]. Поряд з геопсихічним та екологічним чинниками можна відзначити й важливий вплив геополітичного та історичного чинників на розвиток етнічної самосвідомості [13]. Ще одним з чинників, що впливає на розвиток етнічної самосвідомості є релігія. Зрозуміло, що вона пов'язана передусім з процесом формування самосвідомості релігійної, зміна якої зумовлює зміну устрою життя, моралі, етичних норм, установок і психічного стану загалом [7, с. 108]. Сім'я є чи не найважливішим соціокультурним чинником формування етнічної самосвідомості. Установки й стиль сімейного виховання тісно пов'язані з наявністю в етнічній культурі тих чи інших мотиваційних настанов (потреба у досягненні, орієнтація на інших та ін.), що має певні етносоціальні та етнопсихологічні джерела й наслідки. Універсалізація і трансформація етнічної культури здійснюється під впливом ще одного вельми важливого фактору – глобалізації геосвідомості. Тому мова повинна йти не про суто етнічну культуру, а про те, якими засобами етнос має зберегти ознаки етнічної культури, її унікальність за умов глобальної універсалізації та стандартизації, які "нав'язливо впроваджуються" у психіку людини, її свідомість та самосвідомість [14].

Отже, на основі вищезазначеного до чинників формування і розвитку етнічної самосвідомості особистості ми відносимо, передусім культуру – в широкому розумінні цього слова – освіта, мистецтво, релігія, сімейне виховання, екологічні, геополітичні, історичні та соціальні умови становлення і розвитку етносу. Подальші наші роботи будуть присвячені більш ґрунтовному аналізу вказаних чинників.

Використана література:

1. Арутюнян Ю. В. Этносоциология / Ю. В. Арутюнян, Л. М. Дробужева, А. А. Сукулов. – М.: Пресс, 1998. – С. 177-179.
2. Афонасенко Е. В. Особенности этнического самосознания современной учащейся молодежи Китая и России : дис. ... кандидата психол. наук : 19.00.01 / Афонасенко Елена Викторовна. – М., 2004. – С. 25-110.
3. Вундт В. Проблемы психологии народов / В. Вундт // Преступная толпа. – М.: Ин-т психологии РАН, изд-во "КСН+", 1998. – С. 8.
4. Выготский Л. С. Собрание сочинений. – В 6 т. / Л. С. Выготский ; [под ред. В. В. Давыдова]. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2: Проблемы общей психологии. – 1982. – 504 с.
5. Киричук О. В. Ментальність: сутність, функції, генез / О. В. Киричук // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості : тези доп. та матеріали Міжнар. наук.- практ. конф. – К.; Луцьк, 1994. – С. 720.
6. Крысько В. Г. Этнопсихология и межнациональные отношения. Курс лекций / В. Г. Крысько. – М.: Издательство "Экзамен", 2002. – 448 с.
7. Львовичкіна А. М. Етнопсихологія : навч. посіб. / А. М. Львовичкіна. – К.: МАУП, 2002. – 144 с.
8. Мухина В. С. Личность в условиях этнического возрождения и столкновения цивилизаций: XXI век личности / В. С. Мухина // Развитие личности. – 2002. – № 1. – С. 26.
9. Павленко В. М. Етнопсихологія : навчальний посібник / В. М. Павленко. – К.: Сфера, 1999. – 408 с. – С. 62-64.
10. Потебня А. А. Из записок по теории словесности / А. А. Потебня. – Харьков, 1930. – С. 26.
11. Хотинець В. Ю. Этническое самосознание / В. Ю. Хотинець. – СПб.: Алетейя, 2000. – С.7, С. 88.
12. Хрущ В. Етнопсихологічні аспекти вивчення української ментальності / В. Хрущ // Ментальність. Духовність. Саморозвиток особистості : Тези доп. та матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. – К.: Луцьк, 1994. – С. 161-163.
13. Янів В. Нариси до історії української етнопсихології / Янів В. – Мюнхен: Б. в., 1993. – 213 с.
14. www. http://etno.uaaweb.org/glossary/i.html

Аннотація

Стаття посвячена проблемі теоретичного аналізу детермінант, которые влияют и определяют базовые направления развития этнического самосознания этносов и личности. В результате теоретического анализа были выделены следующие детерминанты развития этнического самосознания – религиозная вера, семейное воспитание, экологический, геополитический, исторический и социальный фактор.

Annotation

Article is devoted to the theoretical analysis of the factors affecting the formation and development of ethnic self-ethnoses and specific person. As a result of theoretical analysis it was determined that such factors are, first of all, is the culture – in the broadest sense of the word – education, art, religion, family education, environmental, geopolitical, historical and social conditions of the formation and development of ethnicity and identity.

УДК 378.064.2

Ольшевська Я. О.

СУБЕКТИВНИЙ ПІДХІД У ПЕДАГОГІЧНІЙ ВЗАЄМОДІЇ В СИСТЕМІ ВІДНОСИН “ВИКЛАДАЧ-СТУДЕНТ”

Процес здобуття людиною освіти – це набуття та збагачення особистістю культурно оформлених зразків поведінки і діяльності, а також сталих форм громадського життя. Основний напрям розвитку освіти в Україні, окреслений в першій чверті ХХІ століття – це особистісна орієнтація освіти [7, с. 4]. На нашу думку, особистісна орієнтація освіти в першу чергу залежить від рівня особистісної наповненості кожного окремого педагога у вищій школі.

Нині на поприщі незліченної кількості психолого-педагогічних досліджень педагогічної діяльності, все чіткішого окрасу набуває потреба у вивченні педагогічної взаємодії, а також суб'єктів педагогічного процесу у вищій школі, спрямованої на розвиток особистості майбутнього педагога.

Актуальність проблеми визначається важливим значенням педагогічної взаємодії з точки зору суб'єктивності у системі "викладач-студент" та в педагогічній діяльності у ВНЗ.

Проблема педагогічної взаємодії у навчально-виховному процесі досліджувалася науковцями в різних аспектах. Так, характер взаємодії між викладачем і студентом під час організації самостійної роботи досліджували А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, педагогічну взаємодію і педагогічне спілкування як взаємодію педагога й учня розглядають О. О. Бодальов, І. О. Зимняя, В. А. Кан-Калик, С. В. Кондратьєва, О. О. Леонтьєв, дидактичному спілкуванню викладача з учнем присвячені роботи Я. Л. Коломинського та А. О. Реана [4, с. 27].

Досліджуючи проблему взаємодії необхідно відзначити декілька підходів радянських та зарубіжних науковців щодо трактування цього поняття. С. Л. Рубінштейн розглядає взаємодію як ставлення до світу, до інших людей, до себе. Згідно визначення Я. Щепанського, взаємодія – це система стійких дій, спрямованих на відповідну реакцію з боку партнера; причому, викликана реакція зумовлює, у свою чергу, реакцію того, хто впливає.

Сама педагогічна взаємодія – явище надзвичайно різнобічне, тому що воно містить: контакт у діаді (два учасники, прямо або опосередковано залучені до навчального процесу), тріаді (й далі за збільшенням кількості учасників: викладач, студент, студенти, батьки тощо), групі як сукупному суб'єкті, тому, варто сказати, що залежно від конкретної ситуації кількість сторін, які беруть участь у педагогічній взаємодії, може трактуватися по-різному, без обов'язкового посилення на двобічність, окрім кількісної сторони, педагогічна взаємодія, в останні десятиліття, розглядається вченими з точки зору суб'єктивності учасників взаємодії. З цього приводу варто зазначити, що у словнику іншомовних слів поняття суб'єкт (від лат. *subjectum*) трактується як носій предметно-практичної діяльності й пізнання; джерело активності, спрямованої на об'єкт [3, с. 597]. Інші першоджерела трактують поняття суб'єкт, як:

- конкретний індивід або соціальна спільнота, що володіє свідомістю, волею і здатна цілеспрямовано перетворювати дійсність і себе (у психології) [5, с. 348];

- активно діюча людина або колектив, що має свідомість, здатна до пізнання, може виявити ініціативу і самостійність, прийняти і реалізувати рішення, оцінити наслідки своєї поведінки, визначити перспективу своєї багатовимірної життєдіяльності (у педагогіці) [5, с. 562].

Метою нашого дослідження є теоретичне обґрунтування концептуальних засад суб'єктного підходу та визначення його провідної ролі в процесі педагогічної взаємодії у вищій школі.

На протязі останніх десятиріч у вітчизняній психології найпродуктивнішим, а з огляду на певні історичні обставини, і "найправильнішим" вважався - діяльнісний підхід. З його точки зору, педагогічна взаємодія аналізувалася доволі різнобічно, а найважливіші декларувалося дослідження, зокрема поведінкового, мотиваційного, когнітивного, міжособистісного аспектів індивідуальної психіки.

Натомість, суб'єктивний підхід, дає можливість розкрити закономірності залучення індивідуального суб'єкта до спільної діяльності, подолання його егоцентричного статусу (що має як суб'єктивну, так і об'єктивну природу) і включення в міжособистісний простір. Важливою передумовою суб'єктності педагога в педагогічній взаємодії визначено його здатність виокремлювати своє професійне – Я, протиставляти себе як суб'єкта об'єктам свого впливу, рефлексувати свої дії і думки, віднаходити нове, нестандартне у різних видах педагогічної діяльності.

Принципове значення для визначення педагогічної взаємодії в умовах впровадження суб'єктного підходу у вищій школі має розуміння сутності поняття – суб'єктність. За Г. Селевком, суб'єктність особистості (індивідуальність) проявляється у вибірковості до пізнання світу (змісту, виду і форми його представлення), стійкості цій вибірковості, способах опрацювання навчального матеріалу, емоційно-особистісному відношенні до об'єктів пізнання (матеріальних і ідеальних) [7, с. 106]. На наш погляд, суб'єктність особистості – це здатність людини бути суб'єктом, а отже, пізнавати себе і оточуючий світ.

У педагогічній взаємодії суб'єктність викладача виявляється в його активності. Під активністю особистості розуміють здатність людини до планомірного і цілеспрямованого перетворення навколишньої дійсності, яка виявляється в наполегливості, принциповості, послідовності у відстоюванні своїх поглядів і дій, нетерпимості до недоліків, енергійності, ініціативності та інших морально-вольових якостей [6, с. 15].

Суб'єктність викладача у педагогічному процесі виявляється також і в позиції, яку він займає в тій чи іншій педагогічній ситуації та вмінні виявляти її. У трактуванні ряду дослідників (К. О. Абульханова-Славська, Г. І. Аксьонова, М. Г. Алексєєв, М. М. Боритко, Л. В. Ведернікова, В. І. Слободчиков і ін.) позиція постає як спосіб реалізації базових, екзистенційних цінностей особистості. Позиція є найбільш цілісна, інтегративна характеристика всього способу життя людини, яка досягла повної самовизначеності, яка стала у справжньому сенсі слова суб'єктом власної життєдіяльності.

Суб'єктна позиція викладача виявляється у його ставленні до педагогічної, наукової та інших видів діяльності, до студентів, до себе, до навчальних дисциплін, які він викладає, у підходах до методики викладання, тощо. Важливою у контексті нашого дослідження є думка І. Д. Бега, який вказує на унікальність педагогічної позиції, оскільки вона є особистісно-професійною. Вчений наголошує, що

педагог у своїй дійсно педагогічній позиції ніде і ніколи не зустрічається з студентом як "об'єктом (якщо він дійсно педагог); в особистісній позиції він завжди зустрічається з іншою людиною, іншою особистістю, а у власне професійній – з умовами її становлення і розвитку [1, с. 76].

Висновок. Отже, при суб'єктивному підході освітній простір стає траєкторією потенційного саморозвитку студента як суб'єкта педагогічної взаємодії, простором набуття і творчого використання ним досвіду діяльності, трансформації і збагачення його особистості тощо. За такого підходу й викладач утворює себе як суб'єкт, якого характеризує творчий підхід до професійної діяльності, організації процесу навчання. Крім того, в організації суб'єкт-суб'єктної взаємодії важливо враховувати особистісну сутність, міру Я суб'єкта, задіяного в ній.

Використана література:

1. Бех І. Д. Я як джерело духовного саморозвитку особистості / І. Д. Бех // Педагогіка і психологія. – 2011. – № 3 (72). – С. 5-16.
2. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук; гол. ред. В. Г. Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
3. Ковальчук Л. Основи педагогічної майстерності: навч. посібник / Лариса Ковальчук. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – 608 с.
4. Ковальчук Л. Практикум з педагогіки: навч. посібник / Лариса Ковальчук. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені І. Франка, 2005. – 253 с.
5. Ковальчук О. Основи психології та педагогіки: навч. посібник / Орія Ковальчук, Світлана Когут; [за заг. ред. Л. Ковальчук]. – Львів: Видав. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 624 с.
6. Кремень В. Г. Філософія людиноцентризму в стратегіях освітнього простору / В. Г. Кремень. – К.: Педагогічна думка. – 2009. – 520 с.
7. Маркова А. К. Психологія професіоналізму / А. К. Маркова. – М.: Педагогіка, 1996. – 121 с.

Аннотація

В статье раскрыты особенности педагогического взаимодействия, определены и охарактеризованы общие и отличительные черты взглядов различных психологических и социальных взглядов на понятие педагогического взаимодействия, а также охарактеризована главная сущность субъективного подхода его особенности и выдающаяся роль в педагогическом взаимодействии.

Annotation

The article explores the features of educational interaction, defined and characterized common and distinctive features views of various psychological and social considerations of teacher interaction, and describes the main essence of the subjective approach, its features and outstanding role in the pedagogical interaction.

УДК 159.923.2

Отич Д. Д.

Я-КОНЦЕПЦІЯ ЯК ЧИННИК КОПІНГ-СТРАТЕГІЙ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

В умовах динамічного й стрімкого розвитку сучасного інформаційного суспільства зростає кількість і різноманітність складних життєвих ситуацій, для подолання яких людина звертається за допомогою до психолога. Компетентність психологів щодо надання професійної допомоги клієнтам у подоланні цих ситуацій значною мірою залежить від їхньої здатності самим обирати ефективні стратегії долаючої поведінки (або, копінг-стратегій). Ми розуміємо їх як свідомі вчинки та дії, що спрямовані на зменшення впливу й усунення складних життєвих ситуацій [2].

На вироблення копінг-стратегій впливають середовищні й особистісні чинники. Важливим особистісним чинником стратегій долаючої поведінки є Я-концепція [1; 3].

Професійне становлення майбутніх психологів у період навчання у вищому навчальному закладі супроводжується великою кількістю складних життєвих ситуацій. Найчастіше вони виявляються на першому, третьому та п'ятому курсах. Ці ситуації супроводжуються розчаруванням студентів-психологів у виборі професії, незадоволеністю собою, прагненням до змін. Психологами, зокрема Л. М. Марковець, Н. В. Дроздова та З. А. Сивогракова встановлена відмінність копінг-стратегій майбутніх психологів від копінг-стратегій студентів інших спеціальностей. На нашу думку, це зумовлюється змістом компонентів їхньої Я-концепції [4].

З метою виявлення впливу Я-концепції на вироблення майбутніми психологами стратегій долаючої поведінки було проведено констатувальне дослідження, яке показало, що:

- 1) спектр стратегій подолання, які вони найчастіше використовують, є обмеженим;
- 2) переважно застосовуються малоефективні копінг-стратегії (а саме, пасивна й асоціальна) і майже не використовуються ефективні копінг-стратегії (активна, позитивна самомотивація та просоціальна (модель вступ до соціального контакту));
- 3) у студентів виявлено високий для представників професій типу "Людина-Людина" рівень асоціальної та пасивної копінг-стратегій, що ускладнює подолання ними складних життєвих ситуацій та може заважати їхній майбутній професійній діяльності;